

MESTO ZNANSTVENE NEUTRALNOSTI V RAZPRAVI O SPOLSKIH KATEGORIJAH JEZIKA**

Povzetek. Pričujoče besedilo temelji na razmislekih, ki jih je spodbudila razprava o jeziku in spolu iz časa sprejetja nove strategije za zmanjševanje nesorazmerij po spolu na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z dne 25. aprila 2018. Ob analizi argumentov proti sprejeti strategiji se osredotočam na upravljanje z argumenti znanstvene objektivnosti ter njihovo umeščanje znotraj obstoječih razmerij moči, zlasti v akademskem prostoru. Na izbranih primerih iz razprave o (ne)neutrlnosti moškega slovničnega spola v slovenščini pokažem, da so tudi na videz povsem znanstvena in objektivna stališča odvisna od izbrane perspektive tistega ali tiste, ki ta stališča zagovarja, in sicer na področjih: jezikovni sistem in spolske kategorije v luči spolno občutljive rabe jezika – splošno (razlike v pojmovanju spola znotraj stroke) (3.1), tvorbe oblik za naslavljanje žensk – specifično (spolno zaznamovana pridevniška oblika priimka žensk) (3.2) ter jezikoslovna koncepcija družbenih kategorij (družbeni spol) (3.3).

Ključni pojmi: spolno občutljiva raba jezika, androcetričnost, diskurz, znanstvena neutralnost in objektivnost

Uvod

Pričujoče besedilo temelji na razmislekih, ki jih je spodbudila razprava o jeziku in spolu iz časa sprejetja nove strategije za zmanjševanje nesorazmerij po spolu na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani z dne 25. aprila 2018. Senat fakultete je sprejel sklep o novi konvenciji o rabi spolskih oblik, po kateri bodo fakultetni pravilniki v treh letih od njegovega sprejema uporabljali žensko slovnično obliko za nanašanje na vse družbene spole na enak način, kot je bila do tedaj uporabljana izključno moška slovnična oblika, nato pa se bosta v tej vlogi na eno leto izmenjevali moška in ženska oblika. Pri tem se je pokazalo, da na videz preprost obrat dikcije močno (simbolno) učinkuje predvsem kot jezikovno dejanje in ga ni mogoče na

* Dr. Mojca Šorli, raziskovalka, leksikografinja in prevajalka, Filozofska fakulteta UL in Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

enak način kot dotedanjo konvencijo ustrezno pojasniti v obliki »opombe pod črto«. Prva institucionalno organizirana javna razprava se je odvila na okrogli mizi Jezik in spol dne 23. oktobra 2018 na FF UL in se nadaljevala približno leto kasneje na posvetu Spol in spoštovanje dne 14. novembra 2019 na SAZU. Ker se v diskusiji ponuja to vprašanje kot jedrno, se v prispevku osredotočam na upravljanje z argumenti znanstvene objektivnosti in rigoroznosti na izbranih primerih iz razprave o (ne)nevtralnosti moškega slovničnega spola v slovenščini, in sicer v podpoglavjih 3.1, 3.2 in 3.3, ki predstavljajo tri področja oz. ravni (re)interpretacije teorije. Vredno pozornosti je, da so nekateri argumenti, ki podpirajo utemeljenost generičnosti moških oblik v jeziku in širše tisti, ki jezikovne androcentričnosti ne vidijo kot ključni problem prizadevanj za enakost spolov, v opazni meri takšni, da jih je mogoče s preprostim obratom perspektive pretvoriti v argumente, ki podpirajo nasprotno stališče. To je opaziti ne le na področju jezikoslovne razprave, temveč tudi na strokovnih poljih, ki vključujejo primarno filozofsko ali sociološko in antropološko optiko. Tako je na primer trditev o tem, da je boj za enakost spolov v jezikovnih oblikah problematičen, ker je zgolj manifestacija »identitetnih politik«, vprašanje resnične ženske emancipacije v razmerju do moškega pa to ni (Močnik, 2018; 2019a), mogoče problematizirati s stališča, da boj za enakost spolov – v kontekstu binarnega pojmovanja spola torej ženske emancipacije – v jeziku, ne more biti zgolj identitetna politika, ampak boj, ki je utemeljen v zagovoru univerzalnosti človekovih pravic (gl. tudi Šorli, 2019b). Prav na tej točki, torej pri sklicevanju na »človekove« pravice, pa smo nasedli na problem jezikovne univerzalnosti oz. generičnosti oblike (in pomena) te besede. Mogoče je namreč dokazati, da je »človek« v običajni jezikovni rabi in družbenem diskurzu, še posebej izrazito v postopkih normativnega opomenjanja (denimo v leksikografskih opisih) vse prej kot spolno nevtralno poimenovanje,¹ tako kot je pod vprašajem nevtralnost oz. generičnost celotne moškospolno zaznamovane skladnje in moške slovnične generične oblike, ki je pravzaprav oksimoron (Gastil, 1991). Tovrstne razprave in dokazovanja so vse prej kot novi, saj potekajo že vsaj od 70. let 20. stoletja (gl. npr. Mikić, Kalin Golob, 2019). Če bi slovnične spole poimenovali denimo s števili, trdi Marvin (2019b), najverjetneje ne bi imeli problemov, s katerimi se danes ukvarjamo v kontekstu spolno občutljive rabe jezika (dalje: SORJ). V nadaljevanju raziskujem, ali je zgornja trditev vzdržna, pri tem pa se osredotočam na jezikoslovna vprašanja, ožje povezana z zagovorom termina »moški slovnični spol«. Ta naj bi bil povsem neodvisen od pojma z dolgo zgodovino, ki ga tudi v jezikoslovnem

¹ V slovarju slovenskega knjižnega jezika imamo naslednje: *človek* -éka m ed. in dv. (ó é) 1. bitje, ki je sposobno misliti in govoriti: človek in narava; človek se rodi, umrje; te živali se bojijo človeka; anatomija človeka; razlika med človekom in živaljo 2. oseba neglede na spol ali oseba moškega spola; neki človek stoji pred vrati; ta človek ni priljubljen; našel sem človeka, ki me razume; /.../ (poud. M. Š.).

kontekstu imenujem »moškost kot norma«. Pred skoraj natanko 40 leti je D. Spender (1980) zapisala: »Eno od pomenskih pravil, ki delujejo v jeziku, je to, da je moško norma« (ang. male-as-norm).

Teoretsko ozadje

Omenjeno stališče zastopa del (vplivnega) slovenističnega jezikoslovja, temelji pa na predpostavki, da jezik kot sistem predhodi družbeno pogojeni stvarnosti, zato vztraja pri ločevanju jezikovnega sistema od jezikovnega vedënja oz. uporabnika tega sistema: »/.../ Prav pri nevtralni rabi nastopi za nekatere problem, saj *moški nevtralni spol nekateri čutijo kot ne vključujoč do žensk* in so mnenja, da je potrebno jezik popraviti, da bo zadovoljil vse govorce in govorce« (Marvin, 2018a, poud. M. Š.). Takšno ločevanje kaže denimo tudi izjava »[v] jeziku ne poznam nobene tendence po uravnoteženosti rabe moškega in ženskega slovničnega spola, kot jo želi doseči sprejeti dokument« ali »[m]oški slovnični spol ni trenutna neuravnoteženost, nezaznamovanost slovnične kategorije moškega spola je namreč del slovenskega jezikovnega sistema« (Štumberger, 2018). To je drža, ki razume intervencijo v jezik kot nedopusten poseg v območje »naravnega« reda, ki ga zastopajo slovnična pravila in jezikovni sistem. Odtod dojemanje pobud za preizpraševanje samoumevnosti v jezikovnih praksah in čutenja o jeziku kot nekaj nepotrebnega, tako rekoč anekdotičnega, in nekaj, kar je samo po sebi v opoziciji z znanstveno rigoroznostjo in »resnico.« Paradoksalno se tak pogled vzpostavlja ob spregledovanju temeljnih znanstvenih spoznanj različnih jezikoslovnih teorij, ki so nasledile tradicionalno lingvistiko, zlasti kritičnega jezikoslovja in sociolingvistike, ter semiotike, nemogoče pa je spregledati tudi antropološke in sociološke uvide, ki »naravni« red razumejo kot »kazanje« oz. reprezentacijo. Tudi Žele (2018a) poudarja potrebo po ločevanju slovničnega spola od »naravnega« spola, čeprav to ločenost v isti sapi relativizira, namreč ob pripoznanju »pomenskega« spola,² ki pa ga v sistemu spolskih kategorij, ki mu sledim in kot pokažem v nadaljevanju, ni mogoče enačiti z referencialnim spolom, prav tako tudi ne z »naravnim« spolom. Žele pomenski spol oz. »podspol« (»človeškost«, »živost«) kot podkategorijo slovničnega spola povzema po Toporišiču (Žele, 2000/01; 2019; 2018a itd.):

Seveda znotraj teh poimenovanj imamo segment poimenovanj, ki se dotikajo živosti, človeškosti in ta odnos živosti in človeškosti vnaša še odnos naravnega, tako imenovanega, če hočete, pomenskega spola proti spolu slovničnih razmerij oziroma proti slovničnemu spolu. Jaz

---

² »Pomenski« spol pojmujeemo v tem prispevku kot leksikalno-semantično določeni spol.

mislim, da se tega razmerja naravni spol proti spol slovničnih razmerij moramo zavedati. (Žele, 2018a, poud. M. Š.)

Iz navedka izhaja, da je pomen povsem (hierarhično) podrejen skladenjski strukturi, zaključek pa zgolj potrjuje kontradiktornost izhodiščne predpostavke, da je mogoče z vzpostavljanjem ločnice med jezikovnim in družbenim sistemom iz jezika, ali vsaj iz skladnje, izgnati družbena vprašanja.

Jezik kot sistem: Pojmovanje kategorije spola - jedro konceptualnih nesoglasij

V diskusiji o spolu v jeziku gre sicer za izrazito raznorodna jezikoslovna izhodišča in teoretska ozadja oz. »problemska polja« (Močnik, 2019a: 355) z argumentacijami, ki so težko neposredno primerljive, kar dokazujejo tudi prispevki v tematski številki Slavistične revije (SRL 2/2019), ki je v celoti posvečena »Spolu v jeziku«. Prevladujoči pristop k analizi spolnih kategorij je binarna delitev na »slovnični« in »biološki« spol. V več prispevkih se ta konceptualizacija terminološko izrazi v opoziciji med »slovničnim« in »referenčnim« spolom, pri čemer se slednjega večinoma enači z »naravnim« (npr. Žele, 2019: 141, 143, op. št. 3; Marvin, 2019a: 152), tudi z družbenim, pri Žele (2019: 141) denimo z »zunajjezikovnim (družbenim) pojmovanjem [spola]«. Tovrstno delitev upošteva večina prispevkov, zlasti tistih, uvrščenih v razdelek I *Slovnica in slovar*. Tudi N. Jakop ne problematizira takšne konceptualizacije spolov, vendar pa izpostavlja nekatere nanjo vezane problematične vidike, ki se kažejo zlasti v leksikografski obravnavi jezika. Tako glede proučevanih frazeoloških enot zapiše (2019: 214), da je »vprašanje, ali je referent tudi ženskega spola, v mnogi primerih odprto«. Šabec (2019: 291) nadalje ločuje med slovničnim, naravnim ali semantičnim ter biološkim spolom, največ prispevkov v tem delu pa ostaja zgolj pri obravnavi slovničnega spola. Uhlik (2019: 313) v navezavi na ruščino govori o leksemsko, morfološko in skladenjsko izraženem spolu ter referenčnem spolu, Grošelj (2019: 301) ter Stopar in Ilc (2019: 333) pa upoštevajo kategorizacijo, ki jo sama uporabljam na tem mestu, tj. štiri ravni razlikovanja po spolu (slovnično, leksikalno, referenčno in »socialno«). Ko govori o jezikovnih dejstvih in slovnici, Močnik (2019a: 355) povzema govor o slovničnem spolu, poleg tega uvaja termina »ženske« in »spolne identitete«. V razdelku II *Družbeni vidik* se avtorji in avtorice prevladujoče izražajo z naborom izrazov, ki ne vključuje »naravnega« ali »biološkega« spola; namesto tega najdemo opozicije »slovnični« vs. »družbeni« oz. »zunajjezikovni« spol (Lengar Verovnik in Kalin Golob, 2019: 386), tudi »slovnični« spol vs. »spol telesa« vs. »družbeni/kulturni« spol (Kranjc Ivič, 2019: 406), ter »slovnični spol« vs. »spol« kot rezultat »delanja spola« ali diskurzivnega konstruiranja (Kern in Vičar, 2019: 415–416).

Spolske kategorije

V tem prispevku razumem »spol« kot eno ali več od (vsaj) štirih ravni spolskih kategorij oz. »potez« (Kunst Gnamuš, 1994/95), glede na katere ločim slovnični, leksikalni oz. leksikalno-semantični, referencialni in družbeni spol (Hellinger in Bussmann, 2001: 7–11). Izraz »referencialni spol« razumem dinamično, kot referencialno razmerje, ki jezikovne izraze povezuje z družbeno stvarnostjo, in ne kot biološko danost nosnika. Tako rekoč identično razume spol O. Kunst Gnamuš (1994/95), ki navaja, da je spol bodisi »kodiran v odvisnosti od reference« bodisi od slovničnih oblikoskladenjskih pravil, leksikalnega pomena ali »družbene položajskosti«, kar je v veliki meri odvisno od pragmatičnih dejavnikov. Ne prepletajo se torej le slovnični, leksikalno-semantični in referencialni spol, temveč vsi tudi z družbenim spolom, kar ugotavlja že Toporišič (1981), nanj pa se na podlagi primera »Danes bom jaz kuharica, ti, žena, pa kosec« v razmišljanju o družbeni naravi spolnih oblik naveže tudi Kunst Gnamuš (1994/95) z raziskovanjem neskladij v »poimenovanju nosnikov ter naslovov, vlog in položajev, če te zasedajo ženske«.

Spol je v fleksijskih jezikih visoko gramatikaliziran (za razliko od denimo angleščine, kjer je gramatikalizacija le delna). Gre za formalno kategorijo, ki ni popolnoma neodvisna od potez referencialnosti oz. »reference« (ibid.). Vemo, da je mogoče ne le slovnično, temveč tudi semantično in referencialno ujemanje po spolu, tipično – a ne izključno – denimo pri priimkih žensk. Semantično ujemanje (Doleschal in Schmid, 2001: 262) pomeni, da pride do ženskega (ne)ujemalnega razmerja med samostalnikom moškega slovničnega spola, ki se nanaša na žensko, in žensko glagolsko obliko, npr. »ravnatelj je sprejela določene ukrepe«, to pa je po oblikoskladenjskih slovničnih pravilih napačno. A takšni mehanizmi, v katerih se prepletata slovnični in referencialni spol, so v jeziku stalnica, v slovenščini je na primer povsem mogoče obratno razmerje: »Sirota sem vseskozi menil, da gre za grebljico ...«, »Tista reva, Ferdi, bi norce z vas bril ...«, »Druga priča je imel raznobarvno otekel nos, /.../, druga priča pa je zagodrnjal, s težavo odpirajoč usta, da /.../« ipd.³ Ne drži torej povsem trditev, da »[p]ri epicenih samostalnikih nimamo možnosti ujemanja v odvisnosti od konkretnega nosnika, *priča je stopil pred sodnika, *zanesljiv priča, temveč le zanesljiva priča, priča je stopila pred sodnika« (Marvin, 2019a: 155). Ni naključje, da je že Kunst Gnamuš kot ena redkih slovenskih jezikoslovcov, ki so se ciljno ukvarjali s pragmatiko, ugotavljala neizogibne preplete med slovničnim in referencialnim razmerjem. Njeno trditev, da razlika v paradigmatici moških in ženskih slovničnih oblik ni motivirana pomensko, temveč pragmatično, navaja tudi

³ Zgledi iz referenčnega korpusa *Gigafida 2.0*.

Žele (2019: 141, op. št. 1), sicer v podporo svojim lastnim argumentom ob zagovoru nevtralnosti moške slovnične oblike.

Tipološke značilnosti različnih jezikovnih skupin: »spolski« jeziki in jeziki brez slovničnega spola

Nekateri jeziki imajo »samostalniške razrede«, drugi so »spolski« jeziki (Dobrovoljc in Stabej, 2019). Kot kaže navajana medjezična raziskava Hellinger in Bussmann (2001) (tudi Hellinger in Pauwels, 2007 ter Hellinger in Motschenbacher, 2015), izkazujejo vsi spolski jeziki uporabo »generičnih moških oblik« (ang. generic masculines) za nanašanje tako na moške kot ženske ter izpričujejo spol kot kategorialno lastnost samostalnikov, ki nadzoruje mehanizme skladenjskega ujemanja po osebi, številu in spolu; kot tak je spol v slovenščini v večji meri določen na podlagi morfofonoloških principov, še posebej pri poimenovanjih za osebe pa je lahko določen leksikalno-semantično in predvsem referencialno. Ko se nanašamo na spolske jezike, govorimo torej o generičnosti moških oblik (kjer »moški«, ang. masculine, pomeni slovnični spol), pri jezikih brez slovničnega spola, kot sta angleščina ali japonščina, pa kot primernejši termin uporabljamo »pomensko moško generičnost« (ang. »male generics«, kjer moški, ang. »male«, pomeni leksikalno-semantično lastnost) (Hellinger in Bussmann, 2001: 9). Ob upoštevanju teh dejstev je trditev, da »[v] jeziku dobi oznako za spol prav vsak samostalnik, in sicer tudi tak, pri katerem o biološkem spolu sploh ne moremo govoriti, npr. *stol, miza, ideja, strah*« (Marvin, 2018a,b), zavajajoča, saj vemo, da so za diskusijo relevantna zgolj poimenovanja za osebe: »Prav tako se spol v jeziku ne ujema nujno z biološkim (dekle – jezikovno srednji ali ženski, biološko ženski spol)« (Marvin *ibid.*), kar sicer – če zanemarimo neprimernost termina »biološki/naravni spol« – drži, vendar je nujno dodati, da so v večini raziskanih jezikov razen redkih izjem samostalniki ženskega slovničnega spola, ki označujejo osebe, tudi leksikalno-semantično ženski, samostalniki moškega slovničnega spola pa imajo širši leksikalni in referencialni potencial (Hellinger in Bussmann, 2001: 9, gl. tudi Dobrovoljc in Stabej, 2019: 277). Kot kategorija, ki zadeva samo nanosnike z lastnostjo + živo, je biološki spol predvsem v domeni biologije, fiziologije, medicine in drugih naravoslovnih znanosti, v jeziku pa ključna ločnica, ki zadeva spoljenje in družbene pomene, poteka, kot smo videli, med občnimi samostalniki in samostalniki za osebe (in delno živali). Delu *Gender* jezikoslovca G. Corbetta (1991), ki ga Marvin (2018a) navaja kot referenčnega pri dokazovanju, da imajo »[jeziki] /.../ več različnih načinov razvrščanja samostalnikov v skupine različnih spolov, pri čemer je spol lahko, a ne nujno relevanten«, lahko protipostavimo vsaj omenjeno obsežno mednarodno študijo *Gender Across Languages* v več delih (Hellinger in Bussmann, 2001) na

primeru več kot 30 evropskih in neevropskih jezikov. Jeziki so glede na razmerja med spolno označenimi kategorijami z različnimi možnostmi za izražanje spola uvrščeni v različne skupine in jih ni mogoče vedno neposredno primerjati. Toda pri vseh jezikih, tudi tistih, ki slovnične kategorije spola ne poznajo, npr. turščina, madžarščina, estonščina, finščina, japonsščina, perzijsščina, je najti oblike in mehanizme, ki izražajo generično moškost (Hellinger in Bussmann, 2001: 11), in pri večini so bile izvedene raziskave, ki kažejo, da je »moška nevtralnost« v percepciji (žensk) sporna (za slovenščino gl. npr. Perger, 2016).

Jezik kot diskurz ali jezik kot vedènje model jezikovne - model jezikovne večdimenzionalnosti

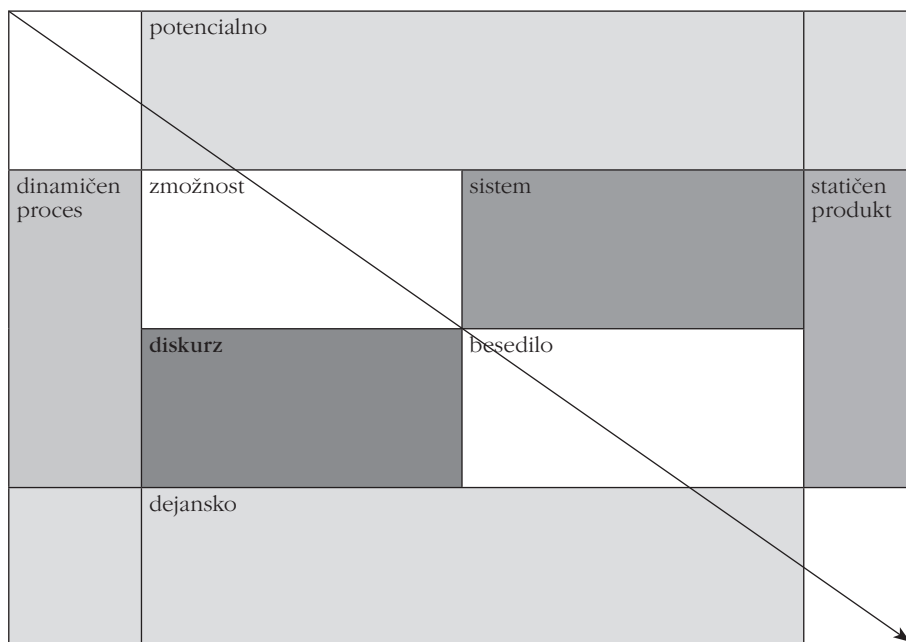
Toda v resnici ne gre za »mehanizme, ki jih ima jezik na voljo«, da nekaj počne z družbeno stvarnostjo, ampak za to, kaj z jezikom kot pomenskim potencialom počnemo govorci v družbeni interakciji. Pričujoči prispevek, kot nakazano, temelji v svoji kritiki na predpostavki med drugim kritičnega jezikoslovja, da resnično, tj. absolutno nevtralna spoznanja niso mogoča, celo ko gre za znanost, saj jih vedno opredeljujejo ideološka⁴ naravnost raziskovalca ali raziskovalke in družbene okoliščine (gl. npr. Gorjanc, 2017). Od trenutka, ko je v raziskovanje jezika vstopila pragmatika (Austin, Searle, Popper, Tuldava), se je dualistično pojmovanje jezika razširilo v model, ki ga sestavljajo vsaj materialna dejstva, kar vključuje tudi vedènje, mentalna dejstva oz. posameznikova zmožnost in družbena dejstva (jezikovni sistem). D. Hymes (1972) je temu dodal še komunikacijsko kompetenco, torej sporazumevalno zmožnost govorca, da jezik sploh lahko uporablja. Podobno je videl jezikovna razmerja J. Tuldava (1998), ki je zato predlagal štiridimenzionalni model (gl. sliko 1): med dvema možnima perspektivama je v skladu s prvo jezik statičen produkt v območju potencialnega, v skladu z drugo pa dinamičen proces v območju dejanskega.

Glede nenevtralnosti moškega slovničnega spola in intervencij za omejevanje moškosrediščnosti jezika razpravljamo na ravni diskurza in ne jezikovnega sistema, saj gre predvsem za jezikovno vedènje in manj za jezikovno védenje.

---

⁴ Ideologija v tem pomenu ni nič drugega kot stališča, prepričanja in vrednote, na podlagi katerih sprejemamo vse odločitve.

Slika 1: JEZIKOVNI MODEL PO TULDAVI (1998: 13 FF.)

Vir: M. Stubbs, 2007.

(Re)interpretacije teorije

V nadaljevanju prikažem primere upravljanja z znanstvenimi argumenti, kjer gre za interpretacijo teorij in jezikovnih dejstev v skladu z lastnimi teoretskimi izhodišči in stališči. Zanima me zlasti govor akademskega in visokošolskega prostora, saj ta »institucionalizira produkcijo vednosti«, ki je zato prepoznana kot »objektivna« in utemeljena na videzu »znanstvene nevtralnosti« (Bourdieu, 2003, v Perger, 2016: 44). Razprava je dodatno zaznamovana s specifikom majhne kulturno-jezikovne (in raziskovalne) skupnosti, v kateri se odvija.

Primer 1: Moška slovnična oblika – besedotvorni in skladijski vidiki

V zagovoru stališča, da je moška slovnična oblika nezaznamovana oz. nevtralna in da nima nič z družbenimi razmerji med spoloma, Marvin (2018a) povzema Corbetta (1991), ki »v svoji monografiji navaja več načinov nevtralne rabe v jezikih iz različnih jezikovnih skupin.« A spodnja trditve dokazuje, da gre po eni strani za vprašanja konceptualizacije jezika, po drugi pa predvsem za družbena vprašanja v jeziku:

Jezik glede izbire nevtralnega spola ni diskriminatoren, ampak le izbere najpreprostejšo ali najpogostejšo obliko, problem konkretnih poimenovanj jezik rešuje s tvorbo novih besed, ki se nanašajo na družbeno zastavljen biološki spol /.../. (Marvin, 2018a, poud. M. Š.)

Jezik namreč ne izbira, izbire vršijo njegovi govorniki, ob tem ko jezik uporabljajo. Jezikovnih dejstev glede nevtralnosti spola ni, ker gre pri tem vprašanju za interpretacijo, za povrh obremenjeno z dokazi o močnem družbenem delovanju na jezik. Jezik ima svoj sistem, a ta temelji na implicitnem družbenem dogovoru, predvsem pa je »jezik«, ta kompleksna družbena praksa, kot smo pokazali, mnogo več kot le sistem (prim. Žele, 2018b).

Podobno so se teorije, zavite v celofan objektivnosti in znanstvenosti, porajale v preteklosti denimo v »študijah« o rasah, inteligenci in mnogih drugih socio-demografskih dejavnikih. Potvarjanje družbenih, tudi jezikovnih »dejstev« je (bilo) lahko uspešno prav zaradi pripisovanja systemske/slovnične naravnosti pojavom, ki so v resnici družbeno pogojeni. V skladu s strukturalno optiko se jezik konceptualizira zunaj njegovega uporabnika, moško generičnost pa utemeljuje z obstoječim stanjem kodifikacije, ki ga prizadevanja za SORJ ravno postavljajo pod vprašaj. Pri tem razen izjemoma ni ozaveščena ideološka in jezikovnonazorska pogojenost znanstvenih stališč. Kunst Gnamuš (1994/95), ki jo v podporo svojim tezam o generičnosti moške slovnične oblike večkrat citirajo zlasti privrženci in privrženke systemskega pogleda na jezik (npr. Žele, 2019: 141, 142, 145; Marvin, 2019a: 151, 156), sicer tudi sama uporablja binarizem slovničnega in naravnega spola, vendar iz njenega referenčnega besedila o spolu kot slovnični kategoriji na eni in potezi reference na drugi izhaja tudi (implicitna) kritika obstoječega spolskega sistema. Avtorica pristaja na slovnično oz. systemsko določeni univerzalizem moške oblike, a se dobro zaveda številnih drugih razsežnosti, denimo psihološke in ideološko-politične, ki sooblikujejo jezik, in obenem samokritično priznava pomanjkanje dokazov, da je oblikoskladenska moška nevtralnost zares mogoča:

Na psihološko pa tudi ideološko-politično priostreno vprašanje, ali prikazovanje spolne razlike prek hierarhizacije oblik in pravil, s katerimi izražamo spol, vpliva na oblikovanje spolne istovetnosti ženske osebe, njene morebitne neenakovrednosti, v pričujoči raziskavi ni mogoče odgovoriti, saj ne vemo, kakšne zavedne in nezavedne učinke ima posredujoča vloga jezikovnih pravil pri prikazovanju dejanskosti in pojmovnosti. (Kunst Gnamuš, 1994/95, poud. M. Š.)

Z učinkovanjem kvazigenerične moške oblike na samopodobo žensk in moških ter na njihovo vedenje se je že pred desetletji ukvarjalo več

raziskovalcev (npr. Gastil, 1990; MacKay, 1980; Nilsen, 1977). Utemeljevanje slovničnega spola z vidika gramatikalne nujnosti kot inherentne skladenjske lastnosti samostalnika, ki nadzoruje ujemanje med njim in nekim (spolno-variabilnim) satelitom, npr. členom, pridevnikom, zaimkom, glagolom, števnikom ali predlogom (Hellinger in Bussmann, 2001: 7; prim. tudi Vidovič Muha, 2019: 130; Žele, 2019: 144; Kunst Gnamuš, 1994/95) zato ne prispeva k razvoju diskusije o SORJ, saj spregleduje izvorni problem.

Primer 2: Pridevniška oblika priimkov žensk

Napetosti med znanstvenimi, strokovnimi argumenti in argumenti, ki temeljijo v opazni meri na osebnih stališčih, so prišle v simptomatični obliki na plan v diskusiji o izpeljanih, po obliki svojilnopridevniških priimkih žensk na -ova in -eva. Tu gre za primer rabe na videz (ideološko) nevtralnega jezika, ospoljenih sporočil, konkretno naslavljanja, ki potrjuje spolna nesorazmerja, in sicer tako oblikoskladenjsko (iz moške izpeljana oblika) kot pragmatično-diskurzivno (žensko je zaznamovano), domnevno zasledujoč znanstveno logiko, ki naj bi terjala takšno rabo. Ženske oblike priimka so denimo v SP 2001 (118–119 (996–1000)) obravnavane kot »posebnost«, ki je posledica dejstva, da so priimki »načeloma moškega spola: *Prešeren, Detela, Potrata, Noč, Milost, Zdravje*.« Ko se nanašajo na ženske, je kot ena od (treh) možnosti navedena uporaba posamostaljene oblike svojilnega pridevnika, npr. (Zofka) Kvedrova, (Zofke) Kvedrove, ki je označena z »neuradno«. Dodatnih pojasnil ali usmeritev glede rabe ni. Normativni vir torej ne le ne zapoveduje »svojinjene« rabe, temveč jo celo odsvetuje kot slogovno zaznamovano. Kot tako, torej zaznamovano, *čutijo* obliko tudi nekatere skupine govork in govorcev. Da je spol priimka jezikovnosistemsko dejstvo, lahko preberemo že v SP 1962 (118–119 (996–1000)): »Priimki so samostalniki moškega spola ne glede na pomen in spol, ki ga ima morda ravno tako občno ime: *Ovca, Sonce, Trdina*.« Toda podlage za trditev, da so priimki moškega spola, ne najdemo v jezikovnem sistemu, temveč v družbeni normi, kajti slovničnega oz. oblikoskladenjskega pravila, iz katerega bi kaj takega nedvoumno izhajalo, preprosto ni. To, kar trdi isti vir v nadaljevanju, le potrjuje kontradiktornost jezikovnosistemskih predpostavk: »O spolu priimkov torej ne odločata njih oblika in pomen, marveč nosilec, *ali je moški ali ženska*. To pa vpliva na sklanjatev nekaterih priimkov« (ibid. 47., poud. M. Š.). Vztrajanje pri rabi izpeljane oblike celo v imenovalniškem položaju namreč temelji na sporni predpostavki, da je spol oblike priimka brez imena v pre-poziciji izhodiščno moški, čeprav ga kot takega ne določajo ne oblikoskladenjska pravila ne semantika in glede na nekatere navedbe v SP 1962 niti referencialnost. Iz tega izhaja, da ga lahko določa le »družbena položajskost« (Kunst Gnamuš, 1994/95). Povezana,

prav tako potencialno sporna podmena je, da se lastno ime obravnava v pregibanju kot občno ime oz. samostalnik. Sklepati je, da izvirajo težave v rabi priimka žensk v največji meri prav v njegovem oblikoskladenjskem statusu, torej posamostaljenosti lastnoimenske oblike. V sodobnih diskusijah se namreč pre pogosto spregleduje dejstvo, da obstajajo priimki žensk, ki jih po analogiji z »moškimi« priimki pregibamo (sklanjamo), tudi če spredaj ni imena. To je tipično takrat, ko je pridevniška oblika oz. »svojinjenje« manj naravno zaradi besedotvornih ali fonoloških razlogov (npr. priimki na -a kot Derenda, Kenda, uveljavljene oblike kot (Ivana) Kobilca ter številna tuja lastna imena, npr. (Giulietta) Masina, (Sofia) Goggia, nadalje priimki Zdravje, Pisanski, Pleterski itd.). Področje ostaja dokaj neraziskano, a tudi na podlagi preproste korpusne analize zgornjih oblik je sklepati, da ključne vloge ne igra moškospolna *konceptualizacija* priimka, temveč morfofonološka *oblika*, pri čemer se zdijo bolj podvržene preobrazbi tiste oblike, ki imajo bolj »moške« končnice.

M. Snój (2019) opozarja, da je uporaba izraza »svojlina oblika« priimka napačna, saj v tem primeru naj ne bi šlo za pomen »svojine, lastnine, pripadanja«, temveč je oblika zgolj rezultat razvojnih faz spolske diferenciacije v jeziku. Iz tega naj bi sledilo, da so (pribl. 3000 let kasneje) tudi pobude za opuščanje pridevniških oblik priimkov žensk neosnovane in nepotrebne. V tem prispevku (in drugod, gl. npr. Šorli, 2019a) uporabljam izraz »svojlina oblika«, ki ga navajajo tudi normativni viri za slovenščino (npr. SP 2001), nanašajoč se na izrazno raven oz. obliko ob zavedanju, da gre vsakokratno sporazumevalno resničnost pripisati predvsem *aktualnim pomenom* in *učinkom* (npr. Bloomaert, 2016; Benwell, 2017), ki jih posamezna oblika projicira v danem besedilnem in družbenem kontekstu. Še več, oblike imajo lahko ob denotativnem tudi simbolni pomen, tega pa je mogoče ugotavljati zlasti na ravni percepcije v jezik vpisanih družbenih razmerij. Podobno ob sklicevanju na sicer precej novejšo zgodovinsko stanje meni P. Weiss (2015), ki na vprašanje uporabnika spletne Jezikovne svetovalnice ZRC SAZU o (ne) sprejemljivosti »gole« pridevniške oblike priimka žensk odgovarja takole:

V knjižnem jeziku pridevniške oblike ženskega priimka brez lastnega imena (torej gole pridevniške oblike) v preteklosti niso dobro prenašali: odsvetovali so jo ustno in neformalno, češ da je pogovorna, priročniki knjižnega jezika pa o njej preprosto niso govorili. /.../, sicer pa so priporočali rabo osebnega imena in v pisni obliki vsaj njegove začetnice in priimka, kar pa je bilo naporno /.../. To pomeni, da je pisanje in govorjenje o ženskah povzročalo pri tvorjenju besedil večji napor kot pisanje in govorjenje o moških. (poud. M. Š.)

Aktualizacija pridevniške oblike je očitno posledica »naporne« rabe strategij, ki so vztrajale pri rabi osnovne oblike priimkov žensk. V gornjem zapisu torej ni znanstvenih razlogov, ki bi utemeljevali pridevniško rabo, pač pa tudi Mikić in Kalin Golob (2019: 100) zabeležita tendenco, da se utemeljuje posamezne jezikovne rešitve kot posledico dejstva, da je »spreminjanje jezika zamudno, težko in neprijetno, saj naj bi bila večina izrazov 'pregloboko' vgrajena v jezikovni sistem, da bi jih lahko spremenili.« Relevanten je sicer tudi učinek morfofonološke realizacije, kar velja tako za imenovalnik kot za neimenovalniške oblike. Da je raba pridevniške oblike vsaj po mnenju dela stroke v funkciji razumljivosti, kaže naslednji komentar Jezikovne svetovalnice (Dobrovoljc, 2015): »Načeloma se nagibamo k pisanju izvirnih priimkov, pridevniško obliko pa uporabljamo v različnih položajih, ko bi bila morda raba nesklonljive oblike težje razumljiva«. Da je pomembna sestavina znanstvene razlage lahko tudi »tradicija«, pa meni drug moderator (Torkar, 2015): »V slovenščini se tako v skladu z Zakonom o osebni imenu kot z že približno stoletno tradicijo za ženske osebe uporablja moška oblika priimka, ne glede na to, da je to včasih v kričečem nasprotju z jezikovno logiko«. To nas pripelje do še ene pomembne komponente poleg historične, ki določa znanstveno argumentacijo, to je logicistična perspektiva, prav tako povezana z razširjeno, a zmotno predpostavko, da imajo besede same po sebi, torej v izolaciji, pomen, ki je trajen in logično izpeljiv iz zgodovinskih dejstev o njihovi rabi. Drži prav nasprotno: večina jezika je deleksikaliziranega oz. pomensko izpraznjenega, pri čemer se ves čas dogajajo nove leksikalizacije zgodnejših pomenov. Tako spodnji navedek zasleduje logiko, po kateri so (objektivna) dejstva komunikacije kot neposreden odraz zunajjezikovnih dejstev zadostna in ustrezno obvestilna. Toda kot smo videli, gre v jeziku za percepcijo, namene in učinke sporazumevanja vsaj toliko kot za slovnična in zunajjezikovna dejstva, to pa v prvem stavku posredno artikulira tudi Weiss (2015, *ibid.*):

Presenetljivo je, da tak način zavračajo feministični krogi, češ da oblika priimka Svetova nakazuje na lastnino nekega Sveta, kar da je za ženske ponižujoče. /.../ V naši kulturi se priimki pogosto prenašajo na otroke in velikokrat z enega zakonca na drugega (ali z zakonca na zakonko ali z zakonke na zakonca – besedo zakonka bo treba v priročnik še uvesti), s tem pa še ni rečeno, da so otroci last staršev in žene last mož, svojilnost lahko izraža tudi le zvezo, odnos. (poud. M. Š.)

Vendar avtor komentarja, ki sicer z lastno rabo izrazu »svojilnost« priznava legitimnost, v imenu znanstvene razlage zavrača njegovo relevantnost, saj, kot pravi, »svojilnost lahko izraža tudi le zvezo, odnos«. A zopet ni mogoče spregledati, da gre bolj kot za znanstveno resnico za interpretacijo dejstev

s strani moderatorja foruma, ki govorcu ali govorki posreduje normo. Ob predpostavki spolno občutljive rabe jezika in njegove družbene pogojenosti je splošno razširjeno »svojinjenje« lastnoimenske oblike sporno, saj besedotvorna izpeljanost priimka implicitno označuje kot »odklonske« ali sekundarne tudi ženske referente oz. jih kot take dojemajo govorce in govorce, predvsem pa je pomembno dejstvo, da percepcija »gole« pridevniške oblike kot neneutralne (npr. Perger, 2016; MacKay, 1980; Nilsen, 1977) vsaj nekaterim ženskam ne omogoča nevtralne rabe teh oblik. Da je stališče, ki zagovarja rabo pridevniške oblike priimkov žensk, sporno in celo kontradiktorno, dokazuje še zadnji obrat v Weissovi argumentaciji, ko govori o rabi teh oblik v znanstvenih in strokovnih besedilih, kjer je »gola« pridevniška raba priimkov žensk za razliko od splošnih besedil sporna, deluje »nevljudno«. Avtor spekulativno sklene, da je to posledica »dolgoletnega preganjanja« pridevniških oblik. Mogoče bi bilo logiko tudi obrniti in trditi, da vtis nevljudnosti v tovrstnih besedilih zgolj utemeljuje vtis nevljudnosti (oz. ponižanja), o katerem, kot trdi Weiss, poročajo nekateri govorce. Dokončno zavrne argumentacijo, ki podpira pobude za odpravo pridevniške oblike priimkov žensk, napoved, da se bo z večanjem vidnosti žensk povečala potreba po njihovem navajanju, s tem pa naj bi tudi v tovrstnih besedilih postala sprejemljivejša raba »gole« pridevniške oblike (Weiss, 2015).

Družbeni spol: jezik in družba/kultura

Videli smo, da o »biološkem/naravnem« spolu v jezikoslovju težko govorimo. Kot pojasni ena vodilnih strokovnjakinj na področju spolne identitete in biologije spola, A. Fausto-Sterling (2000: 4), je pripis spola družbena odločitev (gl. tudi Butler, 1990/2001; 1993), že pri samem pripisovanju »telesnega« spola gre torej za konvencijo, ne biologijo (Fausto-Sterling, 2014; Butler, 1993/2000). Perger (2016) denimo zato v svojem družbeno angažiranem znanstvenem diskurzu pri raziskovanju seksizma v visokošolskem prostoru uporablja izraz »oseba, družbeno prepoznana kot ženska/moški.« Tako si del družboslovja in študijev spola že dolgo prizadeva relativizirati vlogo biologije, govori se o spolu kot družbenem oz. kulturnem konstrukt, pri tem pa zavrne tudi razširjeno predpostavko, da se družbeni spol razvije na podlagi biološkega spola (Antić Gaber, 2014: 162). Predmet diskusije so zato v resnici vedno družbene konvencije, jezikovno oz. diskurzivno strukturiranje družbenega (in biološkega) spola, in ne »naravne« danosti.

Kljub temu da v iskanju razlik in vzporednic jezikoslovni pogled protipostavljam družboslovnemu, se problemska polja, iz katerih vznikata diskurz o SORJ, vzpostavljajo precej bolj nepredvidljivo. Tako imamo znanstvenostrokovna razhajanja znotraj jezikoslovja in tudi znotraj družboslovnih ved. S teoretsko-sociološke perspektive denimo zabeležimo očitke vodstvu

Filozofske fakultete UL, da je šlo pri sprejemu 41. sklepa za potezo s pozicije moči (Močnik, 2018; Šribar, 2018a) in posledično ošibitev »družbeno transformativnega« potenciala, ki bi se moral po vseh pravih realizirati s subverzijo. A sklep bi bilo mogoče interpretirati tudi kot pozitiven moment ali dopuščati vsaj teoretično možnost, da je trenutna »znanstveno-pedagoška oblast« na fakulteti progresivna (četudi le, kar zadeva enakost spolov v jeziku). Na drugi strani obstaja jasno artikulirana podpora filozofske (npr. Bahovec, 1992) in sociološke (npr. Leskošek, 2000) stroke, zlasti njenih predstavnikov in predstavnic, ki so »usvojile feministično (integralno) spoznavno 'optiko'« (Jogan, 2018). Če je »vsakokratni jezik zgodovinski učinek govornih praks, ki ga po pravilu obvladuje vladajoča ideologija« (Močnik, 2019a: 357), še dodatno zaplete diskusijo trditev, da biti »ženska« ni stvar identitete (Močnik, 2019b), zaradi česar boj za večjo prisotnost »žensk« v jeziku naj ne bi sodil v identitetno politiko in naj ne bi bil legitimna strategija za doseganje enakosti. Benwell (2017: 243–250, v Kranjc Ivič, 2019: 406) nasprotno, ne le razume »družbeni spol kot učinek diskurza, /.../. Spol je narejen za določen interakcijski učinek /.../«, temveč meni, naj bi družba spol razumela »kot enega najpomembnejših identitetnih dejavnikov, čeprav se identiteta oblikuje vedno na novo glede na kontekst« (Kranjc Ivič, 2019: 205). Tisto, kar je problematizirano, ni ženska (identiteta), temveč – tako v jeziku kot sicer – strukturiranost »univerzalnega«, ki je nesporno vezana na družbeno moč enega spola. Še zlasti feministični (poststrukturalistični) teoretski diskurz (npr. Butler, 1990/2001) razkriva, kako kompleksen in v sebi razcepljen je pojem družbenega spola, predvsem pa dokazuje, da je nemogoče ločevati jezik oz. jezikovni sistem in konstruiranje družbene stvarnosti. Teoretična obravnava družbenega spola presega namene tega prispevka, vendar želim spomniti, na kako spolzkem terenu se gibljemo ob pripisovanju (družbenega) spola in v preslikavi spolnih identitet na jezikovne kategorije spola, kar velja še zlasti ob upoštevanju raznolikosti sodobnih spolnih identitet, ki močno presega spolni binarizem.

Že zgolj znotraj francoske poststrukturalistične teorije imamo različne pristope k razlagi biološkega in družbenega spola. Za L. Irigaray denimo obstaja le moški biološki spol, ki je »sam sebe izdelal v proizvodnji Drugega in z njo« (v Butler, 1990/2001: 30). M. Wittig pa trdi, da je »kategorija biološkega spola, s pogojem prisilne heteroseksualnosti, vedno ženska (moška kategorija je nezaznamovana, zato pomeni isto kot »univerzalno«)« (ibid.). V razdelku, kjer se neposredneje naveže na razmerja v jeziku, Butler (2001: 31) še zapiše, da performativni obrat jezika in/ali diskurza zakriva dejstvo, da je »biti biološkega ali družbenega spola temeljno nemogoče«. Ta teoretska stališča ponujajo možne odgovore, zakaj uvedba ženskega v jezik (npr. ženske oblike za poklice, funkcije ipd. ter vršilke dejanj in nosilke stanj, skladiščno ujemanje z ženskim spolom itd.) pogosto proizvaja nove, zlasti pomenske

in vrednotenjske asimetrije. Obenem tudi dokazujejo, da so jezikovne in družbene kategorije spola med seboj neločljivo povezane, kljub pogledu, ki sicer posredno podpira generičnost ali nezaznamovanost moških oblik, toda ob zavedanju, da je jezik sredstvo ustvarjanja družbene hegemonije: »Jezikovni spol je lingvistični kazalec političnega nasprotja med biološkima spoloma« (M. Wittig, 2000: 32).

Diskusija

Da moška slovnična oblika ni in ne more biti nevtralna, ne ugotavlja le jezikoslovje, temveč tudi kritično jezikoslovje oz. analiza diskurza (Benwell, 2017; Popič, Gorjanc, 2018), sociolingvistika (Holmes, 1997), sociologija (Bourdieu, 1991; 2010; Perger, 2016), socialna psihologija (Ng, 1990), jezikovna antropologija (Lucy, 1997), feministična teorija (Butler, 1993; 2001; Bahovec, 1992; Spender, 1980; Lakoff, 1975), kvirovsko in feministično jezikoslovje (Motschenbacher, 2016; Cameron, 1985; 1990), korpusno jezikoslovje (Baker, 2014) in druge vede, ko te izhajajo iz poststrukturalističnih premis. Da ob moškem spolu kot generični obliki prej pomislimo na moške kot ženske, čeprav je implicitna domneva, da gre za oba oz. vse spole, dokazujejo številne psiholingvistične raziskave (npr. Erlich in King, 1998: 168; Gastil, 1990; Martyna, 1978; Wilson in Ng, 1988). Takšen je pogled empirično zastavljenega sinhronega jezikoslovja, ki pa mu neutrudno konkurira historična jezikoslovna perspektiva s težnjo po vzpostavljanju tistega eksplanatornega modela, ki bi mu lahko rekli logika zgodovinskega jezikovnega razvoja (gl. Marvin, 2019a):

Trenutno stanje glede nevtralnega spola je prisotno, vsaj odkar beležimo obstoj jezika, raba najpreprostejše oblike kot nevtralne oblike pa ni določena preko jezikovne politike (ali proste izbire moških) /.../. (poud. M. Š.).

Drugi pristop k vprašanju jezika, ki prevladuje v tradicionalnem jezikoslovju, je torej historični. Snaj (2019) denimo podaja zgodovino razvoja v indoevropskih jezikih (pred 8.000 do 6.000 leti), lahko bi rekli kar v »prenatalni fazi razvoja«, ki naj bi pripeljal do diferenciacije med nevtralnimi in ženskim spolom oz. do »[odcepitve] ženskega slovničnega spola od prvotnega živega, [ki] torej datira v pozno praindoevropsčino, nekako v 4. tisočletje pr. n. š. /.../.« Prvotno so se sicer »[iz] skupnega praspola torej izločili samostalniki kategorije živosti« (ibid.), ki so bili sprva enaki za oba »naravna« spola. Toda kje je izvor moškosti kot norme v jeziku? »Kar je ostalo od nekdanjega živega spola, danes imenujemo moški spol. Ker je ta v odnosu do ženskega neoznačen, je razumljivo, zakaj je v vseh indoevropskih jezikih

vključevalen« (Snoj, 2019). Če pustimo ob strani dejstvo, da so historične rekonstrukcije jezikovnih oblik do neke mere nujno spekulativne, saj nimamo vpogleda v dejansko rabo teh oblik, se moramo vendarle vprašati, na kateri točki in s kakšno motivacijo postane moški spol nevtralni spol v odnosu do ženskega, vedoč, da je tudi jezik izpred 3000–4000 let živel in se razvijal v določenih družbenih okoliščinah. Kako in pod vplivi katerih silnic smo opredelili za nevtralno tisto, »kar je ostalo« in ne tisto, kar »se je odcepilo? Raziskovanje prazgodovinskega jezika je samo po sebi fascinantno, za razumevanje sodobnega jezika pa ne prav zelo relevantno že zaradi kumulacije (družbenih) pomenov, ki so se stoletja in tisočletja nalagali v jezikovnih oblikah. Ali drugače, za historično jezikoslovje in etimološko vedo značilno prepričanje, da lahko trenutno stanje v jeziku razložimo s stanjem jezika v preteklosti, je zavajajoče. C. Yallop, uveljavljeni fonetik in fonolog, leksikolog in leksikograf, strokovnjak za avstralske domorodske jezike ter urednik splošnega razlagalnega avstralskega slovarja Macquarie, meni, da »zgodovina besede ne določa njenega trenutnega pomena, zato je največja in vztrajna težava etimoloških raziskav, da jih je mogoče zlorabiti za pomoč pri vsiljevanju prepričanja, kaj bi beseda 'morala' pomeniti« (Halliday in Yallop, 2017: 48, prev. M. Š.). Kot je videti, je zgornja historična razlaga, ki naj bi znanstveno utemeljevala nevtralnost moških oblik, prav tako rezultat interpretacije, ta pa je vedno odvisna od ideološkega oz. znanstvenonazorskega izhodišča tistega, ki interpretira. Številne raziskave kažejo, da je moška generična oblika ena najbolj zakoreninjenih oblik jezikovnega seksizma (npr. Eckert in McConnel-Ginet, 2003, v Mikić in Kalin Golob, 2019: 105; Hellinger in Bussmann, 2001; Hellinger in Motschenbacher, 2015).

Argument proti poskusom zmanjševanja androcentričnosti v jeziku prihaja tudi iz vrst kognitivnih jezikoslovcev (gl. Marušič, 2018), temelji pa na podmeni, da bi morala obstoječa razmerja med družbenimi skupinami po svetu bodisi potrditi ali zavreči možnost vpliva na to, da je dominantna družbena skupina v jeziku izražena kot nevtralna. Pri tem bi pričakovali, da so tipološko primerljivi jeziki podobno uvrščeni na lestvici spolne enakosti. Ob takšni navidez znanstveno rigorozni, toda izrazito redukcionistični logiki ne moremo zajeti kompleksnih dejavnikov, ki vplivajo na neenakost spolov v družbi. Nihče namreč ne trdi, da je raba moških oblik kot nevtralnih edini mehanizem utrjevanja neenakosti. Jezika kot kompleksnega družbenotvornega pojava pač ni mogoče preprosto izmeriti s številkami kot ekonomsko neenakost ali socialno izključenost.

Med protiargumente pobudam za rabo spolno nezaznamovane oblike priimkov žensk navajanih jezikoslovcev sodijo trditve, da so priimki v slovensščini moškega spola, da so priimki žensk nesklonljivi in da se denimo »Bratušek je obiskala Erjavca« sliši nestandardno, ker slovenska oblikoskladenska pravila vedno zahtevajo ujemanje med samostalnikom in glagolom

po spolu, številu in osebi. Kot je pokazal pregled obstoječih predpostavk in stališč, gre za odsotnost resničnih jezikoslovnih argumentov, saj slovenska slovnica in sodobni pravopis nikjer ne predpisujeta takšne rabe – nasprotno. Tudi Mikić in Kalin Golob (2019: 86) v svoji primerjalni analizi (slovenski in angleškogovoreči prostor, preteklost in sodobnost) prepoznavata »praznost argumentov« in na podlagi diskusije o preslikavi pravila ženske generične oblike in njenih učinkov na moške, pri čemer se (neposredno) prizna tudi povezava med slovničnim in referenčnim spolom, navajata, da se »ta argument tudi sam potrjuje«. Argument namreč, da generična ženska oblika ni mogoča, saj »izjavo avtomatično razumemo kot izjavo, ki moških ne vključuje. Moških v tej izjavi preprosto ni. So izbrisani« (Vuk Godina, 2018). Iz tega lahko izpeljemo, da torej tudi moška oblika ne more biti generična, saj sta slovnični in referencialni oz. družbeni spol očitno vse prej kot ločena. Podobno argumentativno prakso prepozna Perger (2016: 49) in navaja: »Argument je pravzaprav prazen: predpostavljena spolna nezaznamovanost moškega slovničnega spola se namreč dokazuje z vsakdanjo rabo, ki je močno vpeta v – ter z njo pogojena – formalizirano in z na videz nevtralnimi slovničnimi pravili obremenjeno strukturo jezika ter zaznamovanostjo ženskega spola«. Pri znanstvenem utemeljevanju stališč je opaziti zatekanje k anakolutom, ki razpravo preusmerjajo, namesto da bi skušali vanjo vnašati jasnost. Na primer: obstoj (in uporaba) skladišne zgradbe »Monika, Petra in Jože so prišli« naj bi dokazovala, da je jezik vključevalen, saj moška oblika »prišli« zajema tako moške kot ženske, skratka nikogar ne izključuje (Žele, 2018a). To pa je natanko predpostavka, ki je problematizirana, namreč da je status te »vsevljučujoče« oblike pripisan zgolj moški slovnični obliki. Logika protiargumenta tako sprevrča logiko izhodiščnega problema. Kot še vrsta drugih trditev, denimo da je »spol v jeziku /.../ le način, ki ga nekateri jeziki uporabijo za razvrščanje samostalnikov v različne razrede in v splošnem ne odseva biološkega spola« (Marvin, 2018a), da »so pri raznospolnih referencah in poimenovanjih /.../ oblike za moški spol vključevalne« (Štumberger, 2018), v nanašanju na rabo oblik priimkov žensk tudi, da »[to] zadrego odpravlja raba gole pridevniške oblike ženskega priimka (brez osebne imena) na način *Svetova spet zmagala* (kot *Križaj spet zmagal*)« (Weiss, 2016), ali denimo »[u]poraba moške oblike za oba spola ne izključuje žensk, kot trdijo te zafrustriranke, temveč jih avtomatično vključuje« (Vuk Godina, 2018), pri čemer slednja nadaljuje: »Vključuje jih sicer kot nevidne akterje. Kot nevidne subjekte. Kar seveda je mogoče problematizirati«. Sem bi lahko uvrstili tudi navidezno nevtralni (proti)argument »[s]lovenski pravni red pozna samo moški in ženski spol, besedna zveza kateri koli spol pa omogoča interpretacije, ki niso v skladu s slovenskim pravnim redom« (Štumberger, 2018).

Še ena prepoznavana lastnost argumentacije, ki nastopa kot znanstvena, je pomanjkanje empiričnih podatkov o stanju, ki ga opisujemo in uporabljamo kot (proti)dokaz. Na primer trditev (Marvin, 2018a, b), da nekateri jeziki uporabljajo kot nezaznamovano žensko obliko, spregleduje rezultate drugih znanstvenih raziskav, po katerih je denimo v nekaterih aboriginskih jezikih ženska slovnična oblika res uporabljena kot nevtralna – sicer v omejenih kontekstih (Alpher, 1987: 175), a v večini drugih jezikov ni tako. Posamezne družbe bi bilo zagotovo vredno proučevati prav glede na strukturo družbene moči, in sicer interdisciplinarno, najmanj v povezavi med antropologijo in jezikoslovjem. Toda jasnih odgovorov na to, kakšne so korelacije med omenjenimi spremenljivkami, zaenkrat še nimamo, zato zaključka, da v teh skupnostih, »/k/olikor mi je znano /.../, moški niso zapostavljeni« (Marvin, 2018a), ni mogoče uveljavljati kot znanstveni argument.

Sklep

Če zaključimo z jezikoslovnim pristopom k diskusiji, se moramo strinjati, da je treba ločevati med slovničnim in referencialnim ter družbenim vidikom spola, vendar je zlasti v primeru, ko gre za osebe, pomembno upoštevati tudi to, da gre za izjemno kompleksen *preplet* več ravni. To dejstvo predstavlja v družbi, ki se vse bolj senzibilizira v razmerju do reprezentacij spola v javnem diskurzu, izhodišče za utemeljeno kritično razpravo o vzpostavljanju spolnih identitet skozi jezikovna sredstva. Kot izpostavljeno v uvodnem delu in ilustrirano v nadaljevanju prispevka, je vrsta argumentov v diskusiji o spolu in jeziku takšnih, da s svojo logično zastavitvijo pravzaprav potrjujejo tisto, čemur želijo nasprotovati. Na primeru zagovora nevtralnosti moških slovničnih oblik je mogoče prepoznati izgradnjo argumentacije na podlagi privzetih, a vrsti spornih predpostavk o ločenosti jezikovnega sistema od družbene stvarnosti, v nekaterih primerih pa gre celo za selektivno navajanje in prirejanje znanstvenih stališč (npr. povzemanje teorije po Kunst Gnamuš); na primeru zagovora izpeljanih oblik priimkov žensk izstopa pomanjkanje znanstvenih jezikoslovnih argumentov; v diskusiji o družbenem spolu pa je opazno zlasti nepoznavanje oz. spregledovanje sodobnih teorij, ki dokazujejo, da jezik ni le odraz družbenih identitet, temveč ključno sredstvo bodisi utrjevanja ali izpodkopavanja družbenih neenakosti, in sredstvo, s katerim se posameznica ali posameznik vzpostavlja kot družbeni subjekt, torej pomembna družbena institucija, ki sama bodisi utrjuje, reproducira ali ruši družbena nesorazmerja.

LITERATURA

- Alpher, Barry (1987): Feminine as the unmarked grammatical gender: Buffalo girls are no fools. *Australian Journal of Linguistics* 7: 169-187.
- Antić Gaber, Milica (2014): Biološki/družbeni spol ali kako misliti razmerja socialnega, kulturnega in biološkega (Spremna beseda). V: Anne Fausto-Sterling, *Biološki/družbeni spol: biologija v družbi*: 161-171. Ljubljana: Krtina.
- Bahovec, Eva (1992): O feminizmu in psihoanalizi: onstran problema poimenovanja. *Problemi-Eseji* 30 (1-2): 131-136.
- Baker, Paul (2014): *Using Corpora to Analyze Gender*. Bloomsbury Academic.
- Benwell, Bethan (2017): Language and Masculinity. V: Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff in Janet Holmes (ur.), *The Handbook of Language, Gender and Sexuality*. Hoboken, ZDA: Wiley-Blackwell: 240-59.
- Bloomaert, Jan (2016): Meaning as a nonlinear effect. *The birth of cool*. *AILA Review* 28 (2016). John Benjamins Publishing Company: 7-27.
- Bourdieu, Pierre (1991): *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2003): *Sociologija kot politika*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bourdieu, Pierre (2010): *Moška dominacija*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Butler, Judith (1993): *Bodies that Matter*. London in New York: Routledge.
- Butler, Judith (2001 [1990]): *Težave s spolom*. Ljubljana: ŠKUC.
- Corbett, Greville (1991): *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobrovoljc, Helena in Marko Stabej (2019): Jezikovne izbire v slovenskih smernicah za spolno občutljivo rabo jezika. *Slavistična revija*, 67 (2): 373-384.
- Doleschal, Ursula in Sonja Schmid (2001): *Doing Gender in Russian*. V: Marlis Hellinger in Hadumod Bussmann (ur.), *Gender Across Languages 1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing: 253-282.
- Fausto-Sterling, Anne (2014): *Biološki/družbeni spol: biologija v družbi*. Ljubljana: Krtina.
- Fausto-Sterling, Anne (2000): *Sexing the body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.
- Gastil, John (1990): Generic pronouns and sexist language: The oxymoronic character of masculine generics. *Sex Roles*, 23: 629-643.
- Gorjanc, Vojko (2017): *Nije rečnik za seljaka* (Biblioteka XX vek, 232). Beograd: Biblioteka XX vek.
- Grošelj, Robert (2019): Kontrastivno o jezikoslovnih spolnih kategorijah - slovenska in italijanska osebna občna imena za javne funkcije. *Slavistična revija* 67 (2): 301-312.
- Hellinger, Marlis in Anne Pauwels (2007): *Language and sexism*. V: Marlis Hellinger in Anne Pauwels (ur.), *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.: 651-684.
- Hellinger, Marlis in Hadumod Bussmann (ur.) (2001): *Gender across languages: the linguistic representation of women and men 1*. Amsterdam, New York: John Benjamins.
- Hellinger, Marlis in Haiko Motschenbacher (ur.) (2015): *Gender across languages: the linguistic representation of women and men 4*. Amsterdam, New York: John Benjamins.

- Hymes, Dell (1972): On communicative competence. V: John B. Pride in Janet Holmes (ur.), *Sociolinguistics*, Harmondsworth: Penguin: 269–293.
- Kalin Golob, Monika in Tina Lengar Verovnik (2019): Spol med družbo, jezikovno rabo in predpisom. *Slavistična revija*, 67 (2): 385–394.
- Kern, Boris in Branislava Vičar (2019): Jezik in transspolne identitete. *Slavistična revija* 67 (2): 413–422.
- Kristeva, Julia (1974): *La Révolution du langage poétique*. Pariz: Seuil.
- Kunst Gnamuš, Olga (1994/95): Razmerje med spolom kot potezo reference in spolom kot slovnično kategorijo. *Jezik in slovstvo* 40 (7): 255–262.
- Lakoff, Robin (1975): *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
- Leskošek, Vesna (2000): Med nevtralnostjo in univerzalnostjo uporabe moškega spola. *Časopis za kritiko znanosti* 28 (200–201): 409–426.
- Lucy, John A. (1997): Linguistic Relativity. *Annual Review of Anthropology* 26: 291–312.
- MacKay, Donald G. (1980): Psychology, prescriptive grammar, and the pronoun problem. *American Psychologist*, 35: 444–449.
- Martyna, Wendy (1978): What Does 'He' Mean? Use of the Generic Masculine. *Journal of Communication*, 28 (1): 131–138.
- Marvin, Tatjana (2019a): O predvidljivosti slovnične kategorije spola v slovenščini. *Slavistična revija* 67 (1): 151–158.
- Marvin, Tatjana (2019b): Nezaznamovani spol v slovenščini. Znanstveni posvet Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik (povzetek). V organizaciji SAZU in FF UL, november 2019, Velika dvorana SAZU. Dostopno prek http://www.sazu.si/uploads/files/57ee1e0bc23371144545f64b/Spol%20in%20spostovanje_Povzetki.pdf, 14. 4. 2020.
- Mikić, Jasna in Monika Kalin Golob (2019): (Ne)strpno o spolu: primerjava angleških in slovenskih argumentov proti uvajanju sprememb v seksistični rabi jezika. *Slovenščina 2.0: Empirične, Aplikativne in Interdisciplinarne Raziskave*, 7 (2): 75–117. <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2019.2.75-117>.
- Mills, Sarah (2004): *Discourse: The New Critical Idiom*. London: Routledge.
- Močnik, Rastko (2019a): Identitetna politika na univerzi. *Slavistična revija* 67 (2): 355–360.
- Močnik, Rastko (2019b): Boj za emancipacijo žensk in identitetne politike. Znanstveni posvet Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik (povzetek). V organizaciji SAZU in FF UL, november 2019, Velika dvorana SAZU. Dostopno prek http://www.sazu.si/uploads/files/57ee1e0bc23371144545f64b/Spol%20in%20spostovanje_Povzetki.pdf, 14. 4. 2020.
- Motschenbacher, Heiko (2016): A poststructural approach to structural gender linguistics. V: Julie Abbou, Fabienne H. Baidier (ur.), *Gender, Language and the Periphery: Grammatical and social gender from the margins*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Motschenbacher, Heiko (2010): *Language, Gender and Sexual Identity: Poststructuralist Perspectives*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Ng, Sik Hung (1990): Androcentric coding of man and his in memory by language users. *Journal of Experimental Social Psychology*, 26: 455–464.

- Nilsen, Alleen Pace (1977): Sexism in children's books and elementary teaching materials. V: Alleen P. Nilsen, Haig A. Bosmajian, Lee H. Gershuny in Julia P. Stanley (ur.), *Sexism and language*. Urbana, IL: National Council of Teachers of English.
- Perger, Nina (2016): Simbolno nasilje spolnega zaznamovanja v jeziku in prakse upora v visokošolskem prostoru. *Družboslovne razprave* 32 (81): 41–60.
- Snoj, Marko (2019): Slovnični spol od spočetja do rojstva. Znanstveni posvet Spol in spoštovanje: strategije kultiviranja razlik (povzetek). V organizaciji SAZU in FF UL, november 2019, Velika dvorana SAZU. Dostopno prek http://www.sazu.si/uploads/files/57ee1e0bc23371144545f64b/Spol%20in%20spostovanje_Povzetki.pdf, 14. 4. 2020.
- Stopar, Andrej in Gašper Ilc (2019): Stilistična (ne)zaznamovanost moških in ženskih poimenovalnih parov za poklice v angleščini in slovenščini. *Slavistična revija* 67 (2): 333–342.
- Stubbs, Michael (2007): On texts, corpora and models of language. V: Michael Hoey, Michaela Mahlberg, Michael Stubbs in Wolfgang Teubert (ur.), *Text, Discourse and Corpora: Theory and Analysis*. London in New York: Continuum: 127–161.
- Šabec, Nada (2019): Jezikoslovni in družbeni vidiki kategorije spola v angleščini in slovenščini. *Slavistična revija* 67 (2): 291–299.
- Šorli, Mojca (2019a): Enakost spolov v slovenskem javnem govoru. V: Hotimir Tivadar (ur.), *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Obdobja 38. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019. Dostopno prek <https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-38/>, 14. 4. 2020.
- Šorli, Mojca (2019b): Spol in jezik na robu pameti: Med slovnico in ideologijo. *Slovenščina 2.0: Empirične, Aplikativne in Interdisciplinarne Raziskave*, 7 (2): 45–74.
- Toporišič, Jože (2000 [1976]): *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Uhlik, Mladen (2019): Izražanje spolske korelacije pri položajnih poimenovanjih v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija* 67 (2): 313–324.
- Vidovič Muha, Ada (2013 [2000]): *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: ZIFF.
- Vidovič Muha, Ada (2019): Spol – jezikovni sistem in ideologija. *Slavistična revija* 67 (2): 127–137.
- Wilson, Elisabeth in Sik Hung Ng (1988). Sex Bias in Visual Images Evoked by Generics: A New Zealand Study. *Sex Roles*, 18 (3/4): 159–168.
- Wittig, Monique (2000): *Eseji*. Ljubljana: ŠKUC. Vizibilija.
- Zimman, Lal (2014): *The Discursive Construction of Sex*. V: Lal Zimman, Jenny L. Davis in Joshua Raclaw (ur.), *Queer Excursions*. Oxford: Oxford University Press: 13–34.
- Žele, Andreja (2000/01): O slovarskem prikazu slovenske vezljivosti. *Jezik in slovnstvo* 46 (6): 239–54.
- Žele, Andreja (2019): Spol v predikaciji. *Slavistična revija* 67 (2): 141–149.

VIRI

- Dobrovoljc, Helena (2015): Ko vzdevek postane umetniško ime ali priimek: Edith Piaf. Jezikovna svetovalnica. Dostopno prek <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/1011/ko-vzdevek-postane-umetni%C5%A1ko-ime-ali-priimek-%C3%A9dith-piaf>, 1. 10. 2019.
- Godina Vuk, Vesna (2018): Kako globoko so padli tovarišice in tovariši humanisti na FF. Fokuspokus (13. 6. 2018). Dostopno prek <https://fokuspokus.si/article/3111?kako-globoko-so-padli-tovarisice-in-tovaris-i-humanisti-na-ff>, 1. 10. 2019.
- Jogan, Maca (2018): Izključevanje žensk iz ustvarjanja razumskosti. Dnevnik (18. 8. 2018). Dostopno prek <https://www.dnevnik.si/1042836602/slovenija/izkljucevanje-zensk-iz-ustvarjanja-razumskosti>, 1. 10. 2019.
- Marušič, Lanko (2018): Jezik in družbena neenakost: Metka je študentka in to bi rad postal tudi Janez. Dnevnikov objektiv. Dostopno prek <https://www.dnevnik.si/1042834413>, 1. 10. 2019.
- Marvin, Tatjana (2018a): Jezik in spol. Kvarkadabra. Dostopno prek <https://kvarkadabra.net/2018/06/jezik-in-spol/>, 1. 10. 2019.
- Marvin, Tatjana (2018b): Jezik in spol. Delo. Dostopno prek <https://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/jezik-in-spol-67662.html>, 1. 10. 2019.
- Močnik, Rastko (2018): Okrogla miza Jezik in spol na FF UL 23. 10. 2018. Dostopno prek <https://www.youtube.com/watch?v=3DhQQzp0HzA>, 1. 10. 2019.
- Slavistična revija (67(2), posebna številka). Dostopno prek <https://srl.si/ojs/srl/issue/view/2019-2>, 1. 10. 2019.
- Slovenski pravopis [SP1962] (1962). Bajec, A. (ur.). SAZU. Ljubljana: DZS.
- Slovenski pravopis [SP2001] (2001). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Spender, Dale (1980): Man made language. London: Routledge & Kegan Paul. Dostopno prek <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/spender.htm>, 14. 4. 2020.
- Štumberger, Saška (2018): Transspolnost na »filofaksu«: Študentka Janez Novak, padli ste na izpitu pri profesorici Božo Repe! Dostopno prek <https://www.portalplus.si/2729/transspolnost-na-filofaksu/#>, 28. 1. 2020.
- Torkar, Silvo (2015): Zapis pridevniških oblik za ženske osebe. Jezikovna svetovalnica ZRC SAZU. Dostopno prek <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, 23. 12. 2019.
- Weiss, Peter (2015): Ženski priimki kot navedenke. Jezikovna svetovalnica. Dostopno prek <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>, 23. 12. 2019.
- Wikiverza (2018): Izražanje spolne nebinarnosti. Pregled prispevkov po datumu objave. Dostopno prek https://sl.wikiversity.org/wiki/Izra%C5%BEanje_spolne_nebinarnosti, 1. 10. 2019.
- Žele, Andreja (2018a): O spolno občutljivi rabi jezika – argumenti za in proti. Arsov forum 3. programa Radia Slovenija. Dostopno prek <https://www.rtvlo.si/kultura/drugo/ob-spolno-obcutljivi-rabi-jezika-argumenti-za-in-proti/457301>, 1. 10. 2019.
- Žele, Andreja (2018b): Okrogla miza Jezik in spol na FF UL 23. 10. 2018. Dostopno prek <https://www.youtube.com/watch?v=3DhQQzp0HzA>, 1. 10. 2019.